

БЕЛЕЖКА НА АВТОРА

Тази книга описва последните петнайсет години от живота на римския държавник Цицерон – история, разказана от името на неговия секретар Тирон.

Историческите факти говорят, че Тирон е съществувал и е написал такава биографична книга. Роден като роб в семейното имение, той бил с три години помлад от господаря си, но го надживял с много и според Йероним Блажени починал като столетник.

„За мен помощта ти е неоченима – пише му Цицерон през 50 г. пр.Хр., – в дома ми и извън него, в Рим и в други земи, в частните ми и в публичните дела, в научните ми занимания и в литературната ми работа...“ Тирон бил първият, записал дословно реч в сената, и стенографската му система, известна като *Notae Tironianae*, се използвала от Църквата до VI в.; всъщност следи от нея (символът &, съкращенията *etc.*, *NB*, *i.e.*, *e.g.*) са оцелели и до днес. Той е написал и няколко трактата за развитието на латинския език. Многотомната му биография на Цицерон се посочва като важен източник от историка от I в. Квинт Асконий Педиан; Плутарх я споменава два пъти. Ала също като останалите произведения на Тирон тя е изчезнала сред руините на Римската империя.

Интересно каква ли е била тази биография. Цицерон е имал изключителен живот дори за онази трескава епоха. Въпреки по-ниския си произход в сравнение с този на неговите аристократични съперници и липсата на интерес към военните дела, ораторските умения и блестящият му интелект го издигат с главоломна скорост в римската политическа система; противно на всички очаквания е избран за консул на четирийсет и две години – долната допустима възрастова граница.

Следва белязана с кризи година на служба – 63 г. пр.Хр., – през която той е задължен да се занимае със заговор за сваляне на републиката, оглавяван от Луций Сергий Катилина. За да бъде потушен бунтът, сенатът под председателството на Цицерон нарежда екзекуцията на петима видни граждани – епизод, белязал завинаги по-нататъшната му кариера.

Когато впоследствие тримата най-могъщи мъже в Рим – Юлий Цезар, Помпей Велики и Марк Лициний Крас – обединяват силите си в така наречения триумвират, за да доминират в държавата, Цицерон решава да им се противопостави. Като репресивна мярка Цезар, използвайки пълномощията си на върховен жрец, насъсква амбициозния аристократ, демагога Публий Клодий Пулхер – отколешен враг на Цицерон, – да го унищожи. Като позволява на Клодий да се отрече от патрицианския си статут и да стане плебей, Цезар му отваря път да бъде избран за трибун. Трибуните са имали властта да изправят гражданите пред съдебните органи, да ги тормозят и преследват. Цицерон бързо решава, че не му остава друг избор, освен да бяга от Рим. В този отчаян момент от съдбините му започва тази книга.

Целта ми беше да опиша възможно най-точно при условностите на художествената литература края на Римската република, както може да са го изживели Цицерон и Тирон. Където беше възможно, писмата, речите и описанията на събитията са взети от оригиналните източници.

Тъй като книгата обхваща безспорно най-смутната епоха в човешката история – поне до катаклизмите през 1933–1945 година, – тя съдържа географски карти, речник и списък на героите, които да помогнат на читателя да се ориентира в необятния свиваш се свят на Цицерон.

Робърт Харис
Кинтбъри, 8 юни 2015 г.

Меланхолията на античността ми изглежда по-дълбока и всеобхватна от тази на съвременните хора, които без изключение твърдят под една или друга форма, че отвъд черната празнота е безсмъртието. Ала за хората от древността тази „черна дупка“ е била самата безкрайност; мечтите им са се мерзеели и изчезвали на фона на вечен непрогледен мрак. Без крясъци и тръшкане – нищо освен фиксиран замислен поглед. Точно след като боговете били отречени, а Христос още не се бил появил, е имало уникален момент в историята – между Цицерон и Марк Аврелий, – когато човекът е бил сам. Никъде другаде не откривам това конкретно величие.

Гюстав Флобер,
писмо до мадам Роже дьо Женет, 1861 г.

Приживе Цицерон е прославял живота. Същото правят и писмата му, та макар и само за някой студент тук-там, отделил време от дребната си сутелня, за да усети вкуса на живота сред Вергилиевите „мъже в тоги“ – трагични господари на един по-обхватен свят.

Д. Р. Шакълтън Бейли,
„Цицерон“, 1971 г.

ПЪРВА ЧАСТ

ИЗГНАНИЕ

58–47 г. пр.Хр.

Nescire autem quid ante quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi ea memoria rerum veterum cum superiorum aetate contextitur?

Да си в неведение за онова, което се е случило, преди да се родиш, означава завинаги да си останеш дете. Че къде е стойността на човешкия живот, ако той не е втъкан в живота на предците ни чрез историческите документи?

Цицерон,
„Оратор“, 46 г. пр.Хр.

I

Помня звуците от тръбите на Цезар, сподирящи ни през тъмните полета на Лациум – настървен пронизителен вой като на разгонени псета, – и как когато те замлъкнаха, остана само шумът от обувките ни, хлъзгащи се по заледения път, и забързаното ни пъхтене.

На безсмъртните богове не им стигаше, че Цицерон бе оплют и охулен от съгражданите си; не им стигаше, че бе подгонен посред нощ от домашното огнище и олтарите на своето семейство и предци; не им стигаше дори, че в бягството си пеша от Рим се бе обърнал и видял къщата си в пламъци. Към всички тези мъчения бяха сметнали за нужно да добавят още едно, по-префинено: принудата да чува как армията на врага му си устройва лагер на Марсово поле.

Макар да бе най-възрастният от групата ни, Цицерон вървеше в крак с нас, останалите. Неотдавна бе държал живота на Цезар в шепата си. Можеше да го смаже лесно като яйце. Сега капризът на съдбата ги бе повел в противоположни посоки. Докато Цицерон бързешком се спасяваше от враговете си на юг, архитектът на неговото съсипване се бе отправил на север, за да поеме командването на двете провинции в Галия.

Цицерон крачеше с наведена глава, без да проронва и дума, защото, както предполагах, бе твърде разстроен, за да говори. Едва призори, щом стигнахме до Бо-

вила, където ни чакаха конете и започваше вторият етап от бягството ни, той спря с единия крак на прага на покритата пътническа кола и внезапно рече:

– Дали не трябва да се върнем обратно?

Въпросът ме свари неподготвен.

– Не знам – отговорих, – не съм обмислял такъв вариант.

– Ами обмисли го сега. Каж ми: защо бягаме от Рим?

– Заради Клодий и шайката му.

– И защо Клодий има такава власт?

– Защото е трибун и може да прокарва закони срещу теб.

– А кой направи възможно той да стане трибун?

Поколебах се.

– Цезар.

– Именно. Цезар. Да не мислиш, че потеглянето му за Галия тъкмо в този час е случайно съвпадение? Не, разбира се! Изчакал е шпионите да му докладват, че съм напуснал града, преди да нареди на армията си да поеме на път. Защо? Винаги съм тълкувал хода му да издигне Клодий като наказание за мен, задето говорех срещу него. Ами ако целта му открай време е била да ме прокуди от Рим? Какъв е тоя план, дето изисква да се увери, че съм се махнал, преди и той да тръгне?

Трябваше да схвана логиката в думите му. Трябваше да го насърча да се върне. Ала бях твърде изтощен, за да мисля ясно. Честно казано, имах и още нещо наум. Твърде много се боях какво могат да ни сторят главорезите на Клодий, ако ни спипаха да влизаме отново в града.

Затога отговорих:

– Добър въпрос, но не мога да се преструвам, че имам отговор за него. Само че няма ли да е признак на нерешителност, след като се сбогува с всички, изведнъж да се появиш отново? Така или иначе, Клодий вече изгори къщата ти, къде можем да се върнем? Кой би ни подслонил? Според мен е по-разумно да се при-

държаш към първоначалния си план да заминем възможно най-далече от Рим.

Той опря глава на колата и затвори очи. Стъписан бях колко изнурен изглеждаше на бледосивата светлина след тази нощ, прекарана в път. Косата и брадата му не бяха подстригвани от седмици. Носеше черна тога, в която изглеждаше много по-стар от своите четирийсет и девет години – като някой от онези грохнали свети хора, които се прехранват с просия. След малко той въздъхна.

– Не знам, Тироне. Може би си прав. Толкова отдавна не съм спал, че не мога да мисля от умора.

И така, фаталната грешка бе сторена – не толкова плод на решение, колкото на липса на такова – и ние продължихме на юг през този ден и през следващите дванайсет, като се отдалечавахме, както мислехме, на достатъчно разстояние от опасността.

Пътувахме с малобройна свита, за да не привличаме внимание – само кочияшът и трима въоръжени слуги на коне, един отпред и двама отзад. Малкото ковчеже със златни и сребърни монети, предоставено ни от Атик, най-стария и най-близък приятел на Цицерон, с което плащаме пътуването си, бе скрито под седалката. Отсядахме само в къщите на доверени хора, и то за по една нощ, избягвахме местата, където се очакваше Цицерон да спре – например крайморската му вила във Формия, първото място, където преследвачите му биха го подирили, и бреговете на Неаполитанския залив, защото там през зимата се стичаха видни римляни заради слънцето и топлите извори. Така че се отправихме по възможно най-бързия начин към долната част на полуострова.

Планът на Цицерон, замислен в движение, бе да идем в Сицилия и да останем там, докато в Рим утихнат политическите брожения срещу него.

„Накрая тълпата ще се обърне срещу Клодий – предсказа той, – защото такава е природата на тълпата. Той

винаги ще си остане мой смъртен враг, но няма вечно да е трибун, не бива да забравяме това. След девет месеца мандатът му изтича и тогава ще можем да се върнем.“

Разчиташе на дружелюбен прием от сицилианците, та макар и само заради успеха му като обвинител в процеса срещу Верес, тираничния управител на острова – въпреки че този му бляскав триумф, дал началото на политическата му кариера, беше преди цели дванайсет години, а след него самият Клодий бе работил като магистрат в тази провинция. Изпратих уведомителни писма за намерението му да потърси убежище там и когато стигнахме до пристанището на Регий, наехме лодка с шест гребла да ни превози през пролива до Месина.

Когато тръгнахме от пристанището, и небето, и морето бяха сияйно сини – едното светло, другото тъмно, – а разделящата ги линия бе отчетлива като острие. Разстоянието до Месина беше само три мили. Пътуването ни отне по-малко от час. Вече виждахме скупчените на скалите поддръжници на Цицерон, дошли да го приветстват. Ала на входа на пристанището бе застанал боен кораб с червено-зеления флаг на управителя на Сицилия Гай Вергилий и когато наближихме фара, той вдигна котва и бавно се придвижи напред, за да ни пресрещне. До перилата стоеше Вергилий, заобиколен от ликторите си, и след като видимо се стресна от неугледния вид на Цицерон, го поздрави на висок глас, на който Цицерон отвърна дружелюбно. Знаеха се от сената и познанството им датираше от дълги години.

Вергилий го попита за намеренията му.

Цицерон викна в отговор, че, естествено, възнамерява да слезе на брега.

– И аз така чух – рече Вергилий. – Уви, не мога да го позволя.

– Но защо?

– Заради новия закон на Клодий.

– И какво гласи той? Толкова много станаха, че човек им изпуска края.

Вергилий повика човек от свитата си, който извади документ и се наведе да ми го подаде – не беше малко разстояние, трябваше да се надигна на пръсти, – а аз на свой ред го връчих на Цицерон. До ден днешен си спомням как листът затрепери в ръцете му на лекия ветрец, сякаш бе живо същество. Той го изчете внимателно и когато приключи, ми го подаде без коментар.

Lex Clodia in Ciceronem¹

Тъй като Марк Тулий Цицерон прати много римски граждани на смърт без възможност да бъдат изслушани и без присъда и с тази цел злоупотреби с властта и пълномощията на сената, настоящият закон разпорежда да бъде забранен достъпът му на разстояние триста мили от Рим; никой няма право да го подслонява и приема под угроза от смъртно наказание; цялата му собственост да бъде конфискувана; къщата му в Рим да бъде унищожена и на нейно място да бъде издигнат храм на Свободата; всеки, който си позволи да подбужда, изразява, гласува и предприема каквито и да било действия за реабилитирането му, да бъде смятан за обществен враг, освен ако всички хора, несправедливо пратени на смърт от Цицерон, не оживеят отново.

Ударът трябва да бе повече от ужасен за него. Ала той събра цялото си самообладание и махна пренебрежително с ръка.

– Кога е обнародван този глупав закон? – попита.

– Чух, че е оповестен в Рим преди осем дни. В моите ръце дойде вчера.

– Значи още не е закон и не може да бъде такъв, докато не мине на трето четене. Секретарят ми ще го потвърди. Тироне – обърна се той към мен, – кажи на управлятеля най-ранната дата, когато може да бъде приет.

---

¹ Клодиев закон „За изгнанието на Марк Тулий“ – Б. р.